

Uj. Lelőhatár
2-15-77

Kabdebó Tamás

Az angol Antológia*

– Tábori Pál emlékének –

Sokáig tűnődünk, töprengtünk, vitatkoztunk hármán szerkesztők, Tábori Pál, Makkai Ádám és jómagam, a címen, mely vállalkozásunkat kellőképpen kifejezhetné. Az egyszerűség híve vagyok, nyomtatott levélpapírunk fejlécét ajánlottam: *An anthology of Hungarian poetry in English translation* (Magyar költői antológia angol fordításban). Tábori Pál viszont – Makkaival egyetemben – *The poetry of Hungary, 1200–1970* mellett szavazott. Ez a cím, mely bátrabb, rövidebb, hangzatosabb, de pontatlanabb, lett a győztes. 1973 novemberében át is adtuk az 1200 oldalra terjedő kéziratot a hollandiai Mouton kiadónak. Előzőleg, 1973 tavaszán, hosszas huzavona után és egy hatalmas melléktervezet (a PEN sorozat) csendestársaként, létrejött a Mouton és a szerkesztők között az a megállapodás, amely biztosítani látszott az antológia megjelenését és terjesztését. Eszerint a szerkesztők az eladott példányok után némi pénzbeli honoráriumot (valójában költségmegtérítést) kapnának, a közreműködők: az élő költők, a nemrég meghaltak hozzátartozói, a műfordítók és a nyersfordítók – összesen négyszázan – természetben, tehát kötetekben kapnák a tiszteletdíjat.

1973 nyarán elkészült a próbanyomás és Mouton első költségvetése, mely az Antológia árát ideiglenesen 20 dollárban állapította meg és kétkötetes kiadást javasolt. A kiadó, hogy az ár ne kelljen emelnie, kérte a szerkesztőket, mondjanak le az első ezer példány utáni részesedésükről. Megtörtént. 1973 augusztusában újabb nehézségek mutatkoztak. A nyomdaárak vérszesen felemelkedtek s bár angol részről a híres André Deutsch kiadó, amerikai részről pedig a fáradhatatlan Szathmáry Lajos elvállalták az Antológia terjesztését, Mouton készpénzt kért a szerkesztőktől a nyomdai munkák megkezdésére. 1973 szeptemberében Tábori, a saját zsebéből 500 dollárt küldött Moutonnak, hogy a munkát megkezdje, Tábori és én röpiratot és előfizetési ívet szerkesztettünk. 1974 novemberében Tábori Pál meghalt, s vele együtt a remény is, hogy ezt az Antológiát Mouton valaha is kiadja, bár 1975 márciusában Tábori Pál barátai, Siklós István közreműködésével, sürgető levélben kérték a kiadótól a munka megkezdését. Makkai, Szathmáry és én váltakozva kértük a jó híreből élő, de ma már bukdácsoló

* Az első vázlatot felolvastam 1974 októberében a Hollandiai Mikes Kelemen Kör utrecht-i ülésén.

holland vállalat egymás munkáját is gáncsoló embereit, hogy a szedést kezdjék meg; ezt telefonon megígérték, de nem váltották be, s bár Szathmáry gavallérosan 3000 dollárt kínált a munka megindítására, igazában semmi sem történt. Azaz valami mégis. 1976 májusában fölmondtuk a szerződést, s Makkaival, Szathmáryval hármasban megállapodtunk, hogy Amerikában hozzuk ki az Antológiát, Jupiter Press impresszummal, mely Makkai Ádám és Valéria szeddőüzemének kilombosodása.

Mint az elmúlt 12 esztendő során oly sokszor, most is felcsillantak egyéb lehetőségek. 1975 nyarán érdeklődni kezdett Magyarország és ugyanezév őszén a Twayne kiadóvállalat is. Érdeklődésük lelohadt-e, vagy sem, nem tudni.

Egy arasszal visszamenve a múltba, meg kell említeni a buffalói *Hungarian Cultural Foundation* kísérletét, 1970-ben, hogy kihozza az Antológiát. Értavy József Táborival, Szathmáryval és Makkaival már-már megállapodásra jutott, de ezek nem látván a *Foundation* anyagi alapjait eléggé biztosítottak ilyen nagy vállalkozásra, visszaléptek. Az ezt megelőző tapogatózás, Tábori és Makkai részéről, az Indiana University Press irányában történt 1969-ben. A vállalkozás méreteit megismerve, a kiadó emberei megjedtek a felelőségtől. Még két évvel ennek előtte, 1967-ben, egy darabig úgy látszott, a Wayne University Press vállalja el az Antológiát. Meg is küldtük a részletes tervezetet 64 mellékelt mintafordítással. Ezt, nyilván átnézetlenül, odaadták egy lektornak, akinek a jelentése, 1967. január 23-iki keltezéssel, másolatban nálam van. „Magyarország legnagyobb költőjének Petőfi Sándornak két verse van az antológiában, mindkettő jelentéktelen“, jelentette a lektor. Lehet egy lektor ennyire felületes, hogy a mintát összetéveszti az egész antológiával? A tervezetet, mely 20 Petőfi versről beszélt, teljesen figyelmen kívül hagyta, a kiadónak és a szerkesztőnek ezt ajánlotta: „a lényegtelen költőket ki kell hagyni és a lényegeseket bevenni . . .“

Tizenegyéves együttműködésünk alatt csak egyszer, e lektori jelentést olvasva, láttam a nyugodt, kimért, angolosan viselkedő Tábori Pált fuldokolni a dühtől. A Wayne egyetem patronáló kísérőlevelét izekre szaggatta, elvörösödve üvöltött és végül hörgő köhögéssel karosszékebe rogyott. Magához térve azonnal megírta Wayne-éknek az együttműködést megszakító, felháborodott levelet. S ekkor kezdtem én igazán becsülni Tábori Pált, akiről az addig elmúlt három és fél év alatt azt gyanítottam, hogy két televízió darab és három ponyvaregény között, a helóta munkát rámhagyva, csak félvállról kezeli az Antológiát.

A tervezet első változata 1964 végén született, egy év válogatás és kísérleti munka után. Az első vázlatok a Gara-antológiához hasonló, kronológikus fölépítésű, a magyar történelem és költészet összefüggését kifejező antológiáról beszélnek, melyhez a végleges szövegeket angol, amerikai költők készítenék el, nyersfordítások

alaján. Méreteiben kétszerese lett volna a Gara-antológiának: nyolcszáz vers ötödfélszáz ellenében, viszont kettőszáz költő közel három és félszáz ellenében. Tehát jóval több vers kevesebb költőtől. 1964 végén az Oxford University Press megvalósíthatatlannak ítélte ajánlatunkat.

A vállalkozás 1963 szeptember végén kezdődött egy fordító-találkozón, melyet Szász Katalin és Tábori Pál hívott össze, Szász Katalin akkori londoni fordítóirodájában. Az ülés egyik célja egy prózamű lefordítására való toborozás volt, Aczel Tamás jelenlétét ez magyarázza, a másik, Gara László üzenetének közvetítése. Tudniillik Gara „megbízta” a vonakodó, magát méltatlannak ítéelő Táborit, hogy hozzon tető alá egy, az *Anthologie*-hez hasonló magyar költői antológiát angolul. Angol költőket akkor, főleg a PEN-en keresztül csak Tábori ismert az egybegyűltekek közül; angol prozódíát egyetemi fokon csak Michael Beevor, magyar prozódíát Faludy György és én. A többi alapító-tag mindkét nyelvet jól ismerő fordító volt: Tábori Mihály, Boda Ilá, Székely János. A második hullám további angol és magyar nyers- és műfordítókat produkált: Gömöri György, Neuburg Pál, Rédei Balázs, később Bridie Lassgallner, Sárközi Mátyás, és az idősebb generációból Éva Lassgallner és Marczali Póli. Negyven névet kéne felsorolni, hogy a nyersfordítók listája teljes legyen, angol egyetemi előadókét is, mint Mervyn Jones, akinek nyomtatásban megjelent nyersfordításait és G. F. Cushing, akinek jegyzeteit felhasználtuk.

Az első feladat egy tartalomjegyzék, a lefordítandó versek listájának összeállítása volt. Ez, békaugrással — más feladatok megoldásával együtt — két évig tartott. Bár az Antológia — gondoltuk — a magyar költészetet mint egységet és megbonthatatlant igyekszik tükrözni, idő és határok felett állva, mégis tény, hogyha válogatásra kerül a sor, a következő megosztásokkal kell számolni: halott és élő költők, azaz befejezett és befejezetlen életművek; magyarországiak, magyar kisebbségbeliek és nyugati magyar költők. A befejezett életművek közül én válogattam, elsősorban a bővített „Hét évszázad”, valamint húsz másik antológia és számtalan „össze-gyűjtött versek” alapján. A Magyarországon élők verseiből egy otthoni, kiváló költőnk, a kisebbségek költészetéből Bori Imre, vajdasági irodalomtörténész válogatott. A nyugatiaktól szép anyagot gyűjtött össze Szász Béla, de ódzkodott a válogatástól. Végül is, a már felkért költőkkel jómagam állapodtam meg, melyik versük kínálkoznék egy fordításkötetbe. Angolul nem mindig az a jó vers, amely magyarul is az, sőt, szép magyar versek sokszor lefordíthatatlannak bizonyulnak. Ez a magyarázata annak, hogy a gondosan kiválogatott 800 verscím (400 történeti, 200 magyarországi, 100 kisebbségi, 100 nyugati) a gyakorlatban állandóan váltakozik: egyesek kiesnek, újak jönnek, az újakat még újabbak váltják fel. Mert, végső soron, az angol szöveg angolsága, annak versszerűsége,

„költemény mivolta” a döntő, nem pedig az eredeti magyar szöveg csak általunk ismert szépsége. Érthető tehát, hogy amikor az Antológiát befejeztünk tekintettük, addigra már a 800 vers 1100-ra nőtt. Figyelembe vettünk még kb. 400 továbbit, más által beküldött publikálatlan, illetve egyéb vállalkozások publikált verseit — összesen mintegy 3000 változatban. Az én kegyetlen rostám helyett Tábori kegyesebb rostáján 741 angol fordítás került a kiadó asztalára, tehát a véglegesnek tekintett összeállítás Tábori kvantitatív elve szerint készült.*

1963 és 1969 között Tábori Pál és e sorok írója szerkesztette a készülő Antológiát. A nyersfordítókkal kéthavonta találkoztunk Tábori londoni nagy házában, a Stafford Terrace 14-ben, s csak egy ízben az én kis lakásomon. Akkor, 1966-ban, palatáblán frissítettem fel a jelenlévők számára a magyar prozódia alapjait. A találkozó a versek prózafordítási problémáit, a prozódiai jegyzeteket igyekeztek tisztázni, valamint eldöntötték, ki milyen címekeket vállaljon el a következő találkozóig. Hamarosan egy lépéssel tovább is inentünk: Tábori körözünyére jelentkezett az első tucat angol költő/fordító, s a nyersfordítók mindegyike kiválasztott magának egy angol fordítópартnerт, akivel együtt fog működni. Az első évben a befolyt nyersfordítások első példányát Tábori, a véglegeseknek szánt fordításokat én gyűjtöttem. Tábori feladata volt, hogy a nyersfordításokat, ahol kell, rendbeszedje, az enyém pedig, hogy az angol költők termékeit az eredeti összevetésével elfogadjam, vagy, megkritizálva visszaküldjem — „pontosabb” munkára serkentve a fordítókat. Az „Első lépések a magyar költészet angol antológiája felé” c. jegyzetfüzetet idézve, a helyzet 15 hónap után, 1965 január elsején így festett: „82 nyersfordítás; 29 végleges fordítás, ebből elfogadott 11; 49 egyéb, a listán nem szereplő fordításkísérlet.”

Az 1965. március 31-iki találkozó fordulópont volt az Antológia előkészítésének történetében, amennyiben a munkálatokat munkatervhez kötötte s meggyorsította. Az Antológia „elkészítési tervzete”, melyet e napon megvitattunk, 34 pontban és három fázisban vázolta a teendőket. Az első a kísérleti fázis, próbákkal, szakértő bírákkal. A második az interpretáló fázis, amikor kapcsolatokat kell kiépíteni magyar fordítók és angol költők között. A harmadik az összeállítás fázisa, amikor a kitűzött s ebből megvalósult fordítások közül a végleges anyag a szerkesztők kezén utolsó rostára kerül. E tekintetben Tábori és én, körmünk szakadtáig, és éveken

* Tekintettel arra, hogy 1963 és 1974 között 11 év telt el, 30 verses pótválogatással próbáltuk áthidalni ezt az időt. Gömöri György segített a felbuktant jó erdélyi költők számbavételénél, Magyarországról több ajánlat érkezett, mint hely volt, Nyugaton pedig költővé ért néhány társunk, kit korai próbálkozásai ismerien csak főzapoétának ítéltünk volna.

keresztül fel-felújuló hévvel, védtük a magunk eltérő álláspontját. Míg Tábori 800 verset kívánt, én 400 költeménynél többet nem akartam, Kazinczy intését idézve mindvégig: „tűzbe felét” Amikor 1969-ben Makkai Ádám gyakorlatilag, s 1970-től megállapodás szerint is tagja lett a szerkesztő bizottságnak, a kvantitatív elv felülkerekedett. *Habent sua fata manuscripti* — a Moutontól elvett kézirat a Jupiter Press lektori asztalára kerül, s a lektor talán hajlik majd a kvalitatív elv, tehát az utolsó rosta szükségessége, a 400-verses megoldás felé.

1965-ben Tábori Pál százon felüli egyenként gépelt felhívást küldött angol, amerikai költőknek, közreműködésre kérve fel őket. „Kedves Uram, számíthatunk-e önre egy jó ügy érdekében?... Akikre már számíthatunk, azoknak a közreműködésével Tábori bemutató előadást szervezett. 1968. február 28-án sorra került az „Antológia Est” a PEN club londoni székházában, angol és magyar költők, műfordítók, illetve angol színészek közreműködésével. A televíziós bemutatónak még tovább kellett várnia. 1966-ban Vas Róbert „Felszállott a páva” címmel írt, az Antológia versei alapján, forgatókönyv vázlatot. 10 évvel később, alaposan megváltozott formában *Hazám* címmel került végül is forgatásra az „Antológia film”, melyet a BBC I televízió 1976. november negyedikén közvettített. 1965-ben költői szemináriumot szervezett e sorok írója a londoni University College-ban, melyre kéthetes időközökben alkalma nyílt jeles angol költőket meghívnia s a javát beszerveznie az antológia gárdájába. Egyszeribe a fordítások és azoknak változatai osztódással kezdtek szaporodni (pl. 9 változat József Attila „Altató”-járól, s Petőfi „Fa leszek ha”, 7 variáció a „Szeptember végén” című verséből*). Kész fordításaink száma: 1966-ban 70; 1967-ben 187; 1968-ban 300; 1969-ben 384; 1970-ben 469; 1971-ben 569 és 1973 elején** 650 jó angolsággal megszólaló versünk volt s már közel kettőszáz angol, amerikai és egyéb angol anyanyelvű költőnk. Az Antológia munkálatai körül, mint a nap bolygó, keringeni kezdett egy kis József Attila kötet, két Illyés válogatás, több folyóirat különszám, egy könyvomas Radnóti mutatószám, s befejezésül, ezévből, az „előfutár”-nak szánt *Hundred Hungarian poems* (Edited by Thomas Kabdebó. Manchester, Albion Editions, 1976), mely bizonyára annyit elért, hogy az érdeklődést ébrentartotta. Itt kell megemlítenem Gömöri György szimultán fordítói munkásságát is, akinek Nagy László-kötete ugyanebben a naprendszerben mozog s aki professzionista hozzáállásával a közreműködők közül a legtöbb segítségére volt a szerkesztőknek. Különösen kitűnnék ez, ha a költők életrajzi jegyzeteit szignáltuk volna: a szerkesztőkén

* Lásd: Kabdebó Tamás: *Harc a lehetetlennel. Új Látóhatár, 1973/1. sz., 511. lap.*

** 1972-re nincs adatom az antológia archívumában.

kívül, Gömöri tömör összefoglalóit vettük be hiánytalanul a kötetbe. Talán ezek a legjobbak.

Felmerül a kérdés, mit akar a magyar költészet adni, s mit az angolszász kapni a magyartól? Könnyű a válasz a kérdés első felére, bár nehéz a megfogalmazás; szerényen szólva, a magyar költészet önmagát akarja adni, a leghívebb áttételben. Fellengősebben ugyanez, a nyelvi börtön áttörését jelenti, bevonulást a „világirodalomba”, „költői nagyhatalomként”. Az első megfogalmazást angol is aláírja, ha gondol rá. Szívesen tanul, tudatába bekebelez idegen, izgató, élményekkel teli befolyásokat, s számára ilyen a magyar, a csehszlovák, a jugoszláv költészet. Mert éppúgy nem tesz különbséget a cseh és a szlovák, a szerb és a horvát költészet között, mint ahogy Magyarországon még a világirodalom hívei sem érzik, hogy az angol nyelven írt velési költészet eszmevilága lényegesen különbözik az angol költészetétől. A szellemi közeledés nem más, mint egymás álláspontjainak megértése, majd fokozatos elfogadása, anélkül, hogy a magunkét feladnók. A kelet-európai költészet múlt századbeli messianizmusa változóban van, s a Nyugat-Európában egykor domináns művészet a művészetért felfogást, már már felváltja az a pluralizmus,* mely egyenjogúságot kér az alapvető emberi témák (élet, halál etc.) koronkénti újrafogalmazásának, de az elkötelezett lírának is. Nyerhet a magyar költészet külföldön sok csatát — erre pénz, paripa, fegyver az Antológia —, de beérkezni akkor fog majd, ha egyszer egyenrangúnak ismerik el a magyar muzsikával. Ez pedig nem szorul fordításokra.

Ha a fordító költőket nézem, az angol, amerikai levelekből kiszűrtem egyéni rokonszenveket, szereteket, szenvedélyt, akkor a költészetet félre kell tennem, mert ők csak költőkhöz és az egyes versekhez fűződő vonzalmaikról szólnak. Vernon Watkins megszerette József Attila „különleges” költészetét. Az Illyés-versek egyik fordítóját maga a költő személye nyűgözte le. Az Ady-versek „nem hagyják nyugton” Alan Dixont, Petőfit fordítani „remek mulatság és egyben megtiszteltetés” — vallja Michael Schmidt.

Ragaszkodásuknak a költők nyomtatásban is szeretnék jelét adni, lehetőleg rögtön: 1965-ben megindult s a mai napon is folytatódik mutatónyfordítások közlése angol, amerikai folyóiratokban. A szerkesztők nem szorgalmazzák, de nem is gátolhatják ezt a folyamatot, mely, az Antológiával ellentétben nemcsak dicsőséget, hanem olykor honoráriumot is jelent a fordítóknak. A Times Literary Supplement, New Statesman, Tribune, London Magazine, Critical Quarterly mellett úgyszólván minden jelentős és sok kevésbé jelentős folyóirat közölt már Antológiánkba szánt költeményt. Egyetlen

* John Wain: „Költészet és társadalomkritika — megváltás-e a költők a világot” címmel az Encounter 1976 júniusi számában azt írja, hogy művészettel társadalomátalkításra törekedni olyasmiről, mint borotvával fát vágni.

nap termését idézem: 1975. december 23-án befutott Jess Perlman New York-i költő és Györgyey Klára közös Füst Milán fordítása a „Ghost Street” (Szellemelek utcája) s kettejük Benjámín László fordítása „The magic of common things” (Köznapi dolgok igazsága) a Quoin magazin mutatószámával, továbbá egy közlés, hogy a Halotti beszéd angol fordítása (Alan Jenkins) Durkó Zsolt zenéjével UNESCO-díjat nyert, s befutott Zalán Magda levele, aki Cs. Szabó László Bevezetőjének angol fordítását kérte felkészülés céljából, hogy kanadai magyar költőket meginterjúvolhasson. E napon előforduló nevek rávilágítanak az Antológia újabb távlataira is. Cs. Szabó László Bevezetője, melyet magyarul az Új Látóhatárban már olvashattunk, költészetünk legjobb, a nyugati műveltség felvevőképesség kapacitására, érzékenységére hangolt bemutatója. Ikerpárja ennek hozzáértésben, tárgyi tudásban, Gáldi Lászlónak az Antológia számára írt összefoglalója a magyar verstanról. Az amerikai részleg számszerint kevesebb, de lelkesedésben kiemelkedő tagjai közül is a legderekasabban dolgozó Györgyey Klára volt, aki öt amerikai költővel illetve költőnővel alkotott fordító párost. Amerika nélkül angolnyelvű magyar antológia szárnyra sohasem kelhetne; szerencsénkre legalább két élvonalbeli költő: Madeline Mason és Charles Wagner támogatását élveztük s két kiemelkedő amerikai magyar: Makkai Ádám és Szathmáry Lajos elkötelezett hitét és segítségét bírjuk. Ha ők nincsenek, az Antológia csipkerózsika álmát aludná ma is. Szathmáry támogatása nélkül Buday György 25 költőportréból álló metszetsorozata sem készült volna el, ez a képzőművészeti remekmű, mely remélhetőleg önállóan is meg fog jelenni.

Időben az Antológia 1970-ig igyekszik számbavenni a magyar költészet — lefordíthatónak bizonyult, angolul is jól hangzó — színe-javát. Berzsenyi — mondjam-e? — a nyelvben él, nyelvében, mint a nemzet. Amadé, a formaművész angolul cicoma. Orczy Lőrinc patriotizmusa lefordítva sallang. Ady (nem lehet, nem merné senki, soha kihagyni) alig megközelíthető, saját szintjén semmiképpen. Tucatnyi költő többszáz változattal próbálkozott már. Balassi franciául jobb, Babits, csodálatosképpen angolul. Ők már nem szólhatnak bele a válogatásba. Az élő költő addig bánja a válogatást és bántja a válogatót, amíg az egyik a porondon nem marad: miért azt a verset? — ez a legelső kérdés. Miért csak ennyit? — a második. Miért még mindig azt a régit, már jobbat is írtam? — a harmadik. Miért hagytaál ki? — a legveszélyesebb. Nekem szegezte ezt már egy kiváló prózaírónk is, Londonban, 1967-ben. Körmönfontabban, ugyanez évben két költő, külön-külön, a lakására hívta megvendégtelt, s így hazai pályán vont felelősségre. A fordított helyzet is előállt 1968 februárjában. Két költő tiltakozni kezdett, „hogy mertél belevenni?” Félreértés ne essék. Egyik jobb, mint a másik. Véleményünket róluk — költészetük nagybecsülését — tudtukra is

adtam. Ők is az övékét: olyan antológiában, melyet Tábori is szerkeszt, nem kívánnak szerepelni. Miért? Mert Táborinak a mai Magyarországon is jelentek meg fordításai, tehát kollaboráns, nyilvánvalóan. Ez nekem nem nyilvánvaló. De bizonyos az, hogy az Antológiában politikai szempontok nem játszhattak és nem játszhatnak szerepet, se pro se contra.

Angolokkal általában könnyebb együtt dolgozni, mint hazánkfiaival. Kevésbé szangvinikusak. Indulataikat jobban palástolják. Elvárják a kritikát. A lelkiismeretes Gordon Nichols, Babits fordítójának leveléből idézek: „Az *In Horatium* egyike a legérdekesebbeknek. És, hogy őszinte legyek, fordításommal is elégedett vagyok. Amde kérem önt, ez a vallomás ne akadályozza meg abban, hogy a fordítást elítélje, ha nem találja egészen megfelelőnek.” (Wirral Mount, 1969. augusztus 1.) A hűséges Dermot Spence, legelső műfordítónk, a University College halljában találkozott velem először 1964 tavaszán. Balladafordításait vitattuk meg. Az angolosított Kádár Kata minden strófájában találtam kivetnivalót. Az utolsóhoz érve Spence lecsapta a ceruzáját, felugrott: „Mister Kabdebó! Lehet, hogy nem vagyok nagy költő, de jó asztalos vagyok. Tudok úgy angolul gyalulni, mint a népköltők magyarul.” Pipacspiros volt. Több verset lefordított még, jól, mielőtt, nem sokkal később, meghalt gutaütésben. Talán nem kell felelnem érte az égi bíró előtt.

1967-ig Michael Beavor volt az Antológia „köszörűse”. Rajta próbáltuk ki, hogy a véglegesnek szánt fordítások további csiszolásra szorulnak-e vagy sem. Beavor, aki az 1956-os cambridgei magyar diákoktól tanult meg magyarul — kilenc nyelvet már beszélt —, kortársaink között az egyetlen angol, aki magyarul is írt verseket. Fordítói, nyersfordítói és „lektori” munkássága tragikus hirtelenséggel szakadt meg 1970 nyarán, amikor gumicsónakjával egy nap kivezett a nyílt tengerre s többé nem tért vissza. Sok szép fordítása mellett a hangját is megőriztük hangszalagon: József Attila Eszmélet-ét olvassa először magyar eredetiben, majd saját angol fordításában; mindkettőt tökéletes kiejtéssel.

Gara László éppen hogy megérte az *Anthologie* megjelenését, Tábori Pál egy évvel élte túl a kézirat leadását. Mégsem „nemezis” ez „magyar sors”, vagy a küzdelemben való beleszakadás, olyatén, hogy aki belemélyed a magyar költészet dolgaiba, annak bele kell pusztulnia. Ellenkezőleg: talán éppen a versekkel való foglalatosság az az ír, ami az egyébként tragikusan agyonhajszolt életek fonálát kicsit rugalmasítja. Tábori hallatlanul termékeny, de rendkívül vegyes írói pályáján, ahol a jó a silánnyal, a filantrópia a pornográfiaival keveredett, az Antológia szolgáltatta a felüdülést, a megtisztulást, sőt, Cs. Szabó szavaival, az üdvözülést is. Együttműködésünk első két évében az Antológiát tető alá akarta hozni mihamarább. Magam voltam a Fabius Cunctator. 1965 második felében hihetetlen energiával vetette rá magát arra, hogy akit tud, beszer-

vezzen s a nyersfordítások egyharmadát saját maga elkészítse. A kezdet kezdetén egy aprócska UNESCO-ösztöndíjjal indultunk, mely csak arra volt elég, hogy a nyersfordítókat egy végleges öszszeggel díjazzuk — 400 nyersfordítás erejéig. A többinek a háromötödét Tábori csinálta meg ingyen, kétötödét (jómagam. Tizenkét év alatt három „titkárnőnk” volt, zsebemből egy félre teltett, Tábori kettő és felet fizetett az övéből. Így finanszírozta a másolatok készítését és a ráeső postát. Kettőnknek majd ezer levelet írtak (Makkai levelezése még nincs nálam teljes egészében), amelyre a válasz ugyanannyi levél, bélyegköltőségekkel. Aki nem ismerte Tábori Pált jól, az munkamódszerét esetlegesnek hihette. Tünetmentes gyorsasága mindenkit meglepett. Az igazság az, hogy Tábori minden reggel hét és nyolc között kelt, s egy könnyű reggeli után már fél kilenckor az íróasztala előtt ült, ahol pontosan kitervelt órarend szerint váltogatta tennivalóit. Az Antológiára délután került sor, a jó ebéd után, amelyen sok híres angol boldogan habzsolta Máriaika főztjét. Én a tucatnyi év minden napján egy óra antológia-munkára fegyelmeztem magam, tehát eddig usque 4371 órára, a trópusi hajnalokat is beleértve. (Makkai erősen a nyomunkban fog járni majd munkabefektetéssel, mire kiszedi az egész Antológia szövegét, majd korigálja azt.) 1972–73-ban, az utolsó előtti nekirugaszkodás idején, melyet mi utolsónak hittünk, már siettem volna: Tábori Pál lassított. A végleges megoldásokat újból és újból áinéztük, hol ő olvasta föl nekem, hol én neki a szövegeket. A gyors Tábori 1973-ban lelassult, töprengett. Az általam régen elfogadott szövegeken javítás javítást ért. A hajrában szerepet cseréltünk, ő lett a késiesítettő. Élvezni kezdte azt, amire soha nem volt ideje, a csiszolgatást. S ha erre még több időt szán, talán nem hagy ki szívének motorja olyan korán. . .

„Ha az Oxfordi Egyetemen a költészet tanára akar lenni, vegyen részt az Antológia munkálataiban” — mondta Tábori Pál, kacsintva, ha egy új költőt megismert és „be akart szervezni”. Tréfának hangzik, de igaz: Edmund Blunden Petőfit, Csokonait és Tóth Árpádot fordított, W. H. Auden Petőfit, Roy Fuller Sárközi Györgyöt, John Wain Radnóti Miklóst. A kitüntető oxfordi katedrához — a szokásos öt-öt évre — a műfordítás gyakorlatát is magába foglaló költői művészetük juttatta őket, nem filológiai kiválóságuk.* Költészetük magába sűríti az angol líra stílusirányzatait a hatvanas évek közepétől napjainkig. A Gara-antológia stílus-egysége, amely a francia versben domináló és a magyarban is fontos szótagszámláláson épült, angol versantológiának talpköve nem lehet. Angol vagy amerikai költő úgy ritmizál, hogy az angol kiejtés és beszédritmus nyo-

497

* A leggondosabb angol műfordító, s egyben filológus, Donald Davie Kaliforniában professzor. Faludi Ferenc „Tavaszi”-a az ő fordításában tán jobb az eredetinel.

matékaival él,* ezeket lábakra szerzi, ha tradicionalista, szabadjára ereszti, ha formaújító. Van, aki hibátlan formaérzékeivel igazolja, hogy azonos formában fordít — szonettet szonettel — van, aki meggyőzően bizonyítja, ismét jó munkával, természetesen hangzó, eredeti angol versnek ható szöveggel, hogy a formát is le kell fordítani. Így veszt Petőfi rímeiből Audennál, de nem nyelvi tisztaságából, így nyúlnak Radnóti sorai Wainné, de anélkül, hogy a mondanivalója csorbulna, így változik át — többeknél — a magyar elbeszélő alexandrinus angolul természetesebb plain verssé. Fordításaink fele formát változtat vagy alakít, fele formát tart. A hűség a mondanivaló teljes átmentésében és a viszonylagos szemantikai pontosságban kell, hogy jelentkezzen a kor követelményei szerint. Legnagyobb élő magyar műfordítónk, Vas István, mondta egy magánbeszélgetésben: „Ha újrakezdeném, csak prózában fordítanék verset. Így pontos.” Nem adtunk igazat neki, bár véleménye tendenciát jelzett. E pluralista világban alapelvünk ez maradt: mentsd át a vers szellemét, hogy úgy hasson, akár angolul is írhaták volna; a többit végezd el megjobb hited és képességed szerint.

Mihelyt az Antológia nyomtatásban is megjelenik, az archívum anyagát a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának ajándékozzuk. Mindez az 1977-es esztendő végére várható.

* Madeline Mason írja (egy Arany fordítás kapcsán): „Nem a szótagokat számlálom, hanem a nyomatékokat és a verslábakat variálok...” (Tannersville, 1970. május 18.)

Megjelent

Cs. Szabó László: A gyanútlanok

című műve, amely a szerző öt hangjátékát és egy elbeszélését tartalmazza.

Ara 14,— svájci Frank, vagy annak megfelelő pénzüsszeg.

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása.

Kapható a következő címen: A—1060 Wien, Capistrangasse 2/15.

Májusban megjelenik:

Cs. Szabó László: Két tükör között

című műve, amely a szerző Illyés Gyulával, Kabdebó Tamással, Peéry Rezsővel, Pilinszky Jánossal, Siklós Istvánnal és Weöres Sándorral folytatott beszélgetéseit tartalmazza.

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása.

Előjegyezhető a következő címen: A—1060 Wien, Capistrangasse 2/15.